

РЕЦЕНЗИЯ

от доцент д-р Герасим Иванов Петрински – член на научно жури, въз основа на Заповед на Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ - № РД 38-763/14.12.2017, във връзка с конкурс за академичната длъжност „доцент“ по научното направление

2. Хуманитарни науки, научна специалност 2.3 Философия (Реторика), ДВ бр. 91/14.11.2017 г.

КАНДИДАТИ

За участие в конкурса за доцент по направление 2.3. Философия (реторика) документи е подал един кандидат – гл. ас. д-р Нели Стефанова, преподавател на основен трудов договор в катедра „Реторика“ към Философския факултет на СУ „Свети Климент Охридски“.

Кандидатката е бакалавър по специалност „Логопедия“ (от 2000 г.), магистър по специална педагогика (от 2002 г.) и доктор по реторика (от 2012 г.). Още през 1998 г. тя получава и професионална квалификация по журналистика от ПУ „Паисий Хилендарски“, демонстрирайки устойчив интерес към областта на комуникациите, публичната реч и публичния дискурс. Нейният докторат на тема „Реторическа аргументация в италианския политически дебат от края на ХХ век (Преходът от Първа към Втора италианска република)“ запълва едно интересно и сравнително слабо разработено поле в реторическата наука и е издаден в книжно тяло още след защитата си (през 2012 г.).

Нели Стефанова има сериозен преподавателски и научен опит в СУ „Св. Климент Охридски“. Тя е главен асистент от 2012 г. и е титуляр на курсове от многобройни сфери на реториката в различни специалности – „Комуникативни умения и работа в екип“, „Комуникативни умения“, „Реторика и комуникативни умения“, „Комуникативни умения: презентации и дебати“, „Политическа реторика и водене на преговори“, „Невербална комуникация в реториката“, „Политическа реторика“. Научен ръководител е на четирима успешно защитили дипломанти към магистърската програма по реторика. Както като докторант, така и като редовен преподавател има многобройни специализации в чужбина (предимно в Италия), участия в научни форуми и в научно-изследователски проекти. Член е на „Българска асоциация по реторика“ и на италианския „Istituto di Studi Politici“.

Д-р Стефанова има необходимите по закон научни приноси трудове за участие в конкурса. По-специално – **1 монография, 1 учебно пособие, 10 статии и студии** на български и италиански език, една от които е в съавторство (представен е акуратно разделителен протокол). Според мен актуалността и ползата от тези трудове е несъмнена – това се подчертава от многобройните препратки към тях у други изследователи (вж. прил. „Забелязани цитирания“).

Подадени са всички необходими за конкурс за академична длъжност „доцент“ документи и материали.

На базата на горното смятам, че гл. ас. д-р Нели Стефанова напълно отговоря на императивните изисквания на българското законодателство, визиращо обявяването на конкурс за академичната длъжност „доцент“, а именно на: Закон за развитие на академичния състав на Република България (чл. 24, ал. 1, т. 1, т. 2, „а“, т. 3, ал. 3), на Правилник за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“ (чл. 105, ал. 1, ал. 2, т. „а“, ал. 3) и на Правилника за устройството и дейността на СУ „Св. Климент Охридски“ (чл. 112, ал. 2).

ХАРАКТЕРИСТИКА, ПРИНОСИ И ОЦЕНКА НА НАУЧНИТЕ ТРУДОВЕ

Кандидатката участва в конкурса за длъжност „доцент“ с една рецензирана монография в научното поле на реториката („Политическа реторика. Съвременни тенденции“), едно рецензирано учебно пособие („Кратък терминологичен справочник по обща и политическа реторика“) и десет статии и студии в утвърдени български и международни научни издания (на български и италиански език). Тези изследвания обхващат както областта на нейните тесни интереси (политическата реторика и теорията на аргументацията), така и теоретико-практически въпроси, свързани с реториката като цяло (тренинги по реторика, дебати). В допълнение трябва да подчертая, че обемът на тези текстове е значителен.

1. Монографията „**Политическа реторика. Съвременни тенденции**“ (под ред. на проф. Д. Александрова и доц. Д. Смилов) е интересен, полезен, новаторски и, не на последно място, четивно представен поглед с приносен характер върху актуалната проблематика на общественно-политическия дискурс в неговия ораторски/реторически аспект. Според мен изключително ефективно са отделени **политическата комуникация** (като поле, което е обект на изследване за многобройни науки) и **политическата реторика** (като изследователско поле на реторическата наука). Успешно отделени са фазите в развитието на политическата реторика (предмодерна, модерна и постмодерна) след средата на ХХ в. Авторката обособява, в противовес с представените от нея публицистично-диалогичен и медиен модел, свой собствен гражданско-виртуален модел на политическа комуникация, който взема предвид "потенциалите на съвременната компютърно опосредствана комуникация" и "възможността гражданите да бъдат инициатори на политически събития посредством тяхното активно участие в социалните мрежи" (с. 68 и сл.). Нуждата от подобно теоретично обособяване е очевидна с оглед на техническия прогрес. Не можем да не отбележим обаче неговата идеалистичност - едва ли може да се приеме без дискусия тезата, че в съвременните демокрации реално "привилегирова̀ни участници се явяват гражданите, които притежават по-голяма

тежест спрямо останалите два комуникативни субекта на публичното пространство (политиците и медиите)" (ibid.).

В своята монография д-р Стефанова прави стегнат, информативен и релевантен към темата на труда ѝ исторически обзор на формирането и развитието на политическата реторика и обособяването му като „родова категория“ (с. 82-97). Изяснени са за целите на изследването термините „реторика“, „красноречие“, „ораторско изкуство“ като частично синонимни, но не и смислово еквивалентни. Не съм изцяло съгласен с кандидатката, че ораторството, ораторското изкуство и красноречието обхващат единствено „реторическото общуване в неговата устна форма“ (с. 82). В. Руменчев в своята монография „Ораторското изкуство на Древния изток“ формулира многобройни ораторски форми, които се разпространяват вторично в писмен вид – такива са политико-епидейктичните текстове на автори като Демостен, Цицерон и най-вече Изократ (който е бил известен с нежеланието си да говори пред големи аудитории). Подобни вторични ораторски форми са изпълнявали важна идеологическа функция и са упражнявали огромно влияние върху съвременните аудитории и върху идните поколения – много от тях никога не са представяни пред пряка публика. През Античността и Средновековието обаче границата между устно и писмено е до голяма степен размита, а четенето наум до късно се смята за нетипично и странно¹. От тази гледна точка, с известни уговорки, можем да приемем, че *differentia specifica* на термина „ораторство“ преди Новото време и разпространението на печатарската преса наистина е елементът на пряка комуникация с определена аудитория. Самата дума „orator“ произхожда от лат. *os, oris, n* (*уста*). Изцяло съм съгласен с кандидатката, че римската реторика от епохата на Златния и Сребърния латинитет е насочена към устното ораторство. Ограничаването на термина „красноречие/ораторско изкуство“ само до пряката комуникация с оглед на днешната епоха обаче смятам за недостатъчно отчитащо съвременните тенденции в комуникацията (включително виртуалната реторика). В същата глава са акуратно представени основните антични реторически жанрове (класическата трихотомия „съвещателно-съдебно-епидейктично“ красноречие). Д-р Стефанова правилно отбелязва, че „в античната реторика не се говори за *политическо*, а за *съвещателно* или *делиберативно* красноречие“ (с. 91). Късноантичният термин „*πολιτική ῥητορική*“ не съвпада с формалния си превод като „политическа реторика“, а обхваща целия „обществен дискурс“ (съвещателния и съдебния жанр).

Подобаващо място е отредено на три основни жанра в рамките на политическата реторика - парламентарното, дипломатическото и военното красноречие. Д-р Стефанова е съумяла да намери златната среда между представянето на богатото изследователско наследство в тази област и новаторския подход към материята. Парламентарното красноречие е една от най-старите форми на делиберативно ораторство (нека не забравяме, че една от най-старите запазени речи в историята

---

¹ Знаменитият епископ Амброзий Медиолански (IV-V в.) е предизвиквал учудването на съвременниците си със своя навик да чете наум. Повечето текстове, вероятно поради дефицита на ръкописи, са били четени на глас пред аудитория.

на човечеството е именно пред съвещателните органи на шумерския град Ур и датира от ок. XXVIII в. пр.Хр.). Въпреки това парламентът като форма на представителен съвещателен орган няма почти нищо общо с "аналозите" си в Древния изток (където НС включва обикновено само "въоръжения народ" - годните да носят оръжие), в Древна Атина (където право на глас имат само ок. 10% от населението) или Византия (където "партиите", макар да имат известно политическо влияние, са обединени от принадлежността си към някой от двата основни политически отбора, на Зелените и Сините). Днешното парламентарно красноречие се развива в специфична политическа среда, има специфични функции, и от тази гледна точка намирам предложената от колегата теоретична рамка за обоснована и полезна. Трябва да отбележа, че кандидатката не изпада в крайностите, които са допускали други изследователи в миналото - например пълното отделяне на парламентарното красноречие от останалите форми на (политическо) ораторство чрез спорния термин "ораторика" (Л. Методиева). Напълно съм съгласен, че функцията на съвременния парламент да бъде "комуникационен форум", проводник за представяне и популяризиране на политически гледища, а не само законодателен орган, наистина представлява "еманация на реторическата природа на парламентарната дейност". Античните народни събрание, чиито сесии са се провеждали публично и често на открито, имат подобен характер, но модерният представителен парламент възниква като събрание на обществено-политическия елит (в Англия през XIII, Генералните щати във Франция през XIV в.). От тази гледна точка тези политически органи се чувстват обвързани да провеждат дебати и, неминуемо, да дават отчет само пред **конкретни аудитории** (определени сегменти на обществото). Днес парламентът, поне теоретично, има власт, делегирана от цялото тяло на гражданите и е длъжен да действа в условията на невиджана досега прозрачност. **Дипломатическото красноречие**, което също е предмет на основателен изследователски интерес от страна на кандидатката, има огромна история - напълно съпоставима с тази на парламентарното. Напълно съм съгласен с постановката, че "дипломатията е авангардът на политическата комуникация в нейното най-елитарно проявление". Това е така още в най-ранните паметници, отразяващи развитието на жанра. Дипломатическият език често е различен от местния (например през епохата на Новото царство в Древен Египет дипломатията се осъществява не на древноегипетски, а на международния акадо-вавилонски език). В класическия гръко-римски свят на дипломатически мисии са били изпращани изтъкнати оратори (Демостен, Изократ) и преподаватели по реторика (Либаний, епископ Синезий от Кирена). Дипломатическата кореспонденция и дипломатическите отчети са текстове, които се подчиняват на изключително строги правила и някои от тях представляват стилистично-аргументативни шедеври, основателно причислявани към реториката (т.нар. *πρεσβευτικὸς λόγος*, който е бил част и от корпуса със стандартни реторически упражнения за напреднали). Историческият преглед в монографията е коректно написан и стегнат, макар да не липсват някои неточности - например не са особено ясни цитираните от д-р Стефанова

"амфитони" (sic!) или "свещени съюзи". Общогръцката *амфиктиония* през Класическата епоха (V-IV в.пр. Хр.) е една и е около храма на Аполон Делфийски. Делоският съюз всъщност представлява ранната фаза в развитието на Атинския морски съюз. Истмийските игри са общогръцки празник (един от четирите), който е бил организиран около култа към бог Посейдон и определено е бил, освен спортно събитие, и дипломатически форум, но не е бил характеризирани като *амфиктиония*. В литературата наистина се среща и идеята, че византийската империя е държавата, в която се полагат "основите на същинската дипломатическа служба" (с. 173, вж. напр. Й. Караянопулос). Още преди основаването на логотезията на дрома през късния VII в. обаче, римската империя разполага с различни ведомства, които отговарят пряко за дипломатическите връзки на първо място със Сасанидска Персия ("magister officiorum", чийто функции практически се покриват с тези на днешния министър на външните работи). Доколкото обаче изследването няма като свой обект ранната история на дипломацията, тези неточности практически не се отразяват върху качествата му. Авторката обособява ефективно дипломацията като специфична **реторическа ситуация**, както и правилата за нейното провеждане. Нейното изложение не се характеризира само с теоретичния си принос - то е изключително полезно от практическа гледна точка (прил. 1).

Изключително новаторски и съобразен с нашата епоха е подходът към друг подвид на политическата реторика - **военното красноречие**. Авторката напълно обосновано отбелязва, че тук трябва да се включи "терористичният" дискурс, който днес е в центъра на политическото говорене и на интереса на аудиторията. По своя характер тероризмът, разбира се, не е ново явление - нов е обаче подходът на политическите лидери към него и неговите дискурсивни употреби. Д-р Стефанова се е справила успешно с представянето на тази специфика на съвременната епоха.

За мен като филолог и изследовател на стилистиката в реториката и ораторското изкуство от особено голям интерес представлява третата глава от изследването, посветена на **политическия език**. Тази тема е обект на доста изследвания както в общ план, така и в контекста конкретно на реториката (вж. напр. разделението на агресивен-енергичен-епатажен стил у Д. Александрова). При все това кандидатката представя един оригинален, критичен и новаторски поглед върху материята, чийто научен принос смятам за несъмнен. Разгледани са няколко основни теории върху тази тематика (К. Бърк, Х. Ласуел и М. Еделман) и се правят препратки към многобройни други изследователи. Д-р Стефанова дава превес на идеите М. Еделман и неговия трактат „The Symbolic Uses of Politics“. Според мен това е обосновано, тъй като става дума за изследовател, който не е много добре познат в България. Цитирайки последния, авторката отчетливо разширява и доуточнява понятието „политически език“, подчертавайки, че „езикът се определя като политически не защото е използван от политиците, а защото е език, чрез който се изразява властово отношение“ (с. 335). Открояват се и се изследват основните функции на политическото говорене според различните автори (М. Еделман: ритуална, убеждаваща, емоционална,

легитимираща; Дорис Грабер: информативна, определяне на дневния ред на медиите, интерпретиращо свързваща, проектираща бъдещето и миналото, стимулираща действие). Голяма част от тези функции са характерни, под една или друга форма, за комуникацията въобще. От тази гледна точка би било от полза за изследването да се представи по-експлицитно, кои от тях са специфични именно за политическия дискурс и, респективно, за изразяването на властови отношения.

Не само с теоретичен принос, но и с широко практическо приложение е типологизацията на политическия език (убеждаващ, юридически, административен, дипломатически, технически, бонистки, език на омразата). Формулирани са конкретни характеристики на тези специфични стратегии за въздействие върху аудитория. Смятам, че става дума не толкова за различни цялостни **типове** политическо говорене, колкото за различни **тенденции**, които могат да съществуват съвместно в една политическа реч и изобщо в един реторически политически текст.

2. Учебното пособие **„Кратък терминологичен справочник по обща и политическа реторика“** (под редакцията на проф. Ив. Мавродиева) включва 270 ключови термина, които са ясно представени и успешно изяснени. Трябва да се подчертае, че съществува отчетлива приемственост в научните занимания на кандидатката – акцент е поставен именно върху политическата и дипломатическата реторика, както и върху аргументацията и психологико-комуникативните „ефекти“ (на първенството, на свежестта и т.н.). От текста отсъстват, както подчертава самата д-р Стефанова, „стилистичните средства за орнаментиране на речта“. Макар това да е леко странно с оглед на факта, че реториката от най-ранното си развитие се занимава с тропи и фигури, все пак приемам подхода на кандидатката за обосноваван. В българската наука има много голям брой речници (терминологични, на литературните термини), в които тази материя е представена подробно. Вероятно обаче може да се мисли, на базата на справочника, за цялостен речник/енциклопедия на реторическите термини. Прави изключително добро впечатление коректното извеждане на термините от съответните езици на произход – неточностите тук са много малко и се отнасят предимно до произношението (“*votuni decisivum*”/“*вотуни дечизивум*“ вм. „*votum decisivum*“/“*вотум дещизивум*“ (с. 71). От много голяма практическа полза е въвеждането и представянето на нови термини, ролеви игри и дискурсивни методики – включително т.нар. „мърдър-борд“, който е тема и на една от статиите на кандидатката.

Смятам, че д-р Стефанова е постигнала успешно заложените в увода на учебното пособие задачи: „да предостави специализирана информация относно терминологичния апарат на реториката и по-конкретно да запознае читателя с реторическото съдържание, реторическите функции и реторическата употреба

на представения инструментариум“ (с. 10). В допълнение, популяризаторската роля на справочника също е изключително важна.

3. Кандидатката участва в конкурса с общо 10 статии, публикувани в различни сборници от конференции, в електронното научно списание "Реторика и комуникации" и в други научни периодики. 4 от тях са на чужд език (италиански) и са издадени в италианските научни списания "Cultura e comunicazione" и "Rivista di Studi Politici" (реферирани, импакт-фактор). Те са приносни и могат да бъдат представени в няколко групи:

Най-голям брой са в областта, интерес към която д-р Стефанова демонстрира и в своята монография - **политическия дискурс и политическата реторика**.

Две от изследванията в тази група („Българската” метафора в италианския политически и медиен дискурс" от 2016 г. и "L'uso metaforico di "bulgaro" nell'italiano politichese e mass-mediatico", последната публикувана със същото заглавие в "Rivista di Studi Politici") са посветени на пейоративната употреба на свързана с България и българите терминология. Проследяват се конкретни изрази – "maggioranza bulgara", "pista bulgara", "editto bulgaro" и др. Както сполучливо отбелязва авторката, подобна стереотипизация на политическата фразеология се налага първоначално „отгоре“ от страна на елита – напълно съм съгласен с нейната идея, че "La rigidità della matrice percettiva è una caratteristica inerente all'élite politica, direttamente e fortemente interessata a mantenere lo status quo" ("L'uso metaforico di "bulgaro" nell'italiano politichese e mass-mediatico", *Cultura e comunicazione*, 04/2013, с. 18). Западна Европа, и особено Новото време в Италия, познават многобройни такива устойчиви „перцептивни матрици“, изградени основно от Католическата църква с цел запазване на статуквото – чудесно свидетелство за това е „тълкуването“ на показанията на жени, набедени за вещици, от страна на Инквизицията. Като историк за мен беше изключително интересно да проследя нейното изследване. Смятам, че трасирането на феномена до "българската ерес" (манихейство/павликянство/богомилство/катарство/албигойство) е обосновано с оглед именно на развитието на тези религиозни течения като "un movimento popolare dualistico, anti-feudale e riformista" (пак там, с. 19). Вероятно би било добре изследването да бъде разширено за в бъдеще и да обхване и френския дискурс, тъй като в днешна Южна Франция (Лангедок) през XII-XIII в. катарството и албигойството добиват огромна популярност - именно тук е организиран от страна на Папството и кръстоносен поход, белязан от ужасни зверства. Трябва да се отбележи, че Италия не е единствената южноевропейска страна, в която "българин" има отрицателни конотации. Преди няколко години уважаваният гръцки професор Г. Бабиньотис, автор на речник на гръцкия език, беше въввлечен в скандал по този повод.

Статията "Нови реторични форми за спечелване на електорален консенсус – реторика на „Движение 5 звезди” на Бепе Грило" е логично продължение на интересите на кандидатката, представени както в нейния докторат, така и в

представената за конкурса монография. Тук д-р Стефанова е представила успешно приложението на предложения от нея модел на политическа комуникация, описан и в "Политическа реторика. Съвременни тенденции" (гражданско-виртуалния модел).

Докато коментираните по-горе статии са посветени основно на италианския дискурс, останалите представени за конкурса изследвания в областта на политическата реторика са посветени на по-обща материя – политически дебат, теория на аргументацията в нейните вербални и невербални аспекти, реторика и тероризъм). Всички те не само синтезират вече съществуващи научни теории (конкретно изследванията на А. Понцио и В. Ло Кашо са слабо познати у нас), но имат и отчетлив приносен характер.

С практическа насоченост е статията „Мърдърборд” и тренингите по реторика“, публикувана в научното списание „Реторика и комуникация“. Текстът е в съавторство с Яна Събева (вж. разделителния протокол). Той е посветен на специфично комуникативно упражнение, наречено „Трибунал на смъртта“, при което презентаторът е поставен в нарочно враждебна и критична среда. Известен проблем при прилагането на този тренинг конкретно на семинарни занятия по реторика е студентите да бъдат достатъчно мотивирани в своята „враждебност“ към презентацията. Във всеки случай, такова упражнение може да бъде изключително полезно и при студентска аудитория.

При конкурси за хабилизация спазването на нормите на книжовния български език и добрият научен стил би трябвало да бъдат даденост. При все това, при изследователи, които ползват активно чужди езици, доста често се наблюдава липса на добър баланс между специфична терминология и добър български – прекалено много чуждици и заети граматически структури. Бих искал да подчертая, че кандидатката се е справила безупречно с предизвикателството за постигане на такъв баланс.

Смятам че, кандидатът по конкурс, обявен в 91/14.11.2017 г., гл. ас. д-р Нели Стефанова, отговаря напълно на изискванията и нормите за заемане на академичната длъжност „доцент“. Тя е доктор по 2.3. Философия/Реторика, има достатъчен преподавателски опит, участва активно в проекти и научни конференции, притежава висока ерудиция, умения да анализира и да създава научни текстове, както и висока работоспособност, продуктивност и прецизност в работа си.

В заключение на казаното по-горе, без никакво съмнение и резерви препоръчвам на членовете на уважаемото жури гл. ас. д-р Нели Стефанова да бъде избрана на академичната длъжност „доцент“ по 2. Хуманитарни науки, научна специалност 2.3. Философия (реторика).

Член на научно жури

доц. д-р Герасим Петрински

23.02.2018 г.

София